

УДК 331.5:331.101

О. Ф. Стасів,*к. е. н., доцент, директор,**Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН України*

ORCID ID: 0000-0003-3737-739X

Н. М. Котько,*к. е. н., завідувач лабораторії економіки,**Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН України*

ORCID ID: 0000-0001-9330-9688

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.71

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН І СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*O. Stasiv,**PhD in Economics, Associate Professor, Director**N. Kotko,**PhD in Economics, head of the laboratory of economics*

PROBLEMS AND MODERNIZATION COURSE OF SOCIAL-LABOUR RELATIONS AND EMPLOYMENT AREAS OF UKRAINIAN RURAL POPULATION

Узагальнено проблемні аспекти в сфері праці та зайнятості сільського населення, які визначають потребу на напрями модернізації соціально-трудових відносин. Констатовано наслідки існуючого характеру соціально-трудових відносин та стану зайнятості сільського населення. Виокремлено ключові умови ефективності соціально-трудових відносин. Визначено, що модернізація соціально-трудових відносин повинна передбачати запровадження обґрунтованих базових трудових стандартів, які забезпечуватимуть захищеність трудових прав і гарантій працівників; рівноправність сторін-учасників соціально-трудових відносин; нормативно-правову регламентованість трудових відносин для усіх категорій працівників та різних умов зайнятості. Вказано на складові ефективності моделі соціально-трудових відносин з рівноправністю партнерства держави, роботодавців, представників інтересів найманих працівників: наявність чітких критеріїв для оцінки виконання/порушення умов трудових відносин; однакова міра відповідальності сторін за дотримання трудових умов/санкцій за їх порушення; правова урегульованість процедур розв'язання індивідуальних та колективних трудових спорів. Відзначено, що забезпечення позитивних ефектів впливу модернізації соціально-трудових відносин на кон'юнктуру сільського ринку праці та зростання доходів економічно активного сільського населення відбуватиметься з певним часовим лагом, та по мірі збалансування попиту і пропозиції робочої сили, збільшення питомої ваги зайнятих у формальному секторі економіки. Визначено пріоритетні напрями та заходи державної політики, які сприятимуть активізації процесів модернізації соціально-трудових відносин та сфери зайнятості сільського населення.

The problematic aspects of labor and employment of rural population, that determine demand for the modernization course of social-labor relations are summarized. The consequences of the existing nature of social labor relations and employment status of rural population are stated: shortfall of potential production volumes by agricultural economy and value creation (as condition for the growth of income of its institutional sectors as well as population), and therefore — narrowing the financial base of local budgets; unequal position of agricultural capital owners and employees in social-labor relations and conducting social dialogue; decrease of the competitiveness of small rural entrepreneurship in ensuring the income level of employees. The main problems of the existing model of economic development are distinguished, for the solution (weakening of influence) of which the modernization of social-labor relations and employment of rural population should be directed at. The key conditions for the effectiveness of social-labor relations are outlined. It is determined that modernization of social-labor relations should provide implementation of reasonable basic labor standards, which will ensure the

protection of employees' labor rights; equality of parties involved in social-labor relations; regulatory and legal regulations of labor relations for all categories of employees and different employment conditions.

The components of the effectiveness of social-labor relations model with equality of partnership of the state, employers and representatives of the employees' interests are indicated. Achievement of the effective influence of social-labor relations modernization will consist in providing decent employment, activation of legalization processes of employment and income of institutional sectors of the economy. It is noted that ensuring positive effects of the impact of social-labor relations modernization on rural economy conjuncture and income growth of economically active population will occur with a certain time lag, and in regard to labor supply and demand balance, increasing the share of people employed in the legal economy. The priority directions and state policy measures that will help activate the processes of social-labor relations and employment modernization in rural areas are defined.

Ключові слова: модернізація економіки, соціально-трудова відносина, сфера зайнятості, сільське населення, державна політика.

Key words: social-labor relations, employment area, rural population, state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність реалізації обраного Україною курсу на поглиблення інтегрування в європейські та світові виробничо-господарські процеси потребує визначення ефективних траєкторій та ймовірних контурів модернізації економіки, що дасть змогу ввійти до числа високорозвинених країн і зайняти високу рейтингову позицію в динамічно мінливій глобальній структурі світу [1, с. 97]. Вирішення означеного завдання вкрай актуальне стосовно сфери соціально-трудова відносин, де суперечливість характеру змін таїть у собі вагомі ризики для розкриття модернізаційного потенціалу розвитку вітчизняної економічної системи. Небезпідставність передбачень щодо подальшої інтенсифікації процесу таких змін диктує потребу всебічного об'єктивного, неупередженого аналізу трансформації соціально-трудова сфери, виокремлення характерних тенденцій, трендів, домінант соціально-трудова розвитку [2, с. 7]. У цьому контексті особливої уваги потребують соціально-трудова відносина в сфері праці та зайнятості сільського населення, зважаючи як на їх специфіку, так і вразливість унаслідок неоднозначності соціальної результативності аграрної реформи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблематики модернізації соціально-трудова відносин і сфери зайнятості здійснюється в різних аспектах: у контексті складової глобальних змін, що відбуваються в соціально-трудова сфері; з точки зору аналізу нестандартних форм зайнятості, прекарізації трудових умов; з позицій аналізу рівня доходів із різних джерел їх формування, та обґрунтування перспектив і умов запровадження в державі засад гідної праці; у площині налагодження партнерських відносин і соціального діалогу між роботодавцями й працівниками (представниками їх інтересів) та ролі держави в забезпеченні соціально-економічної результативності переговорного процесу тощо. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних, методичних і прикладних основ модернізації соціально-трудова відносин і сфери зайнятості здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені: В.В. Близнюк, В. Balewski & A. Janowski (2013), D. Bak-Grabowska & A. Jagoda (2016), A. Bercu & A. I. Voda (2017) [14], С. В. Бурлуцький, О.О. Герасименко, М. Grabowska (2012), Р.А. Долженко, В.П. Звонар, А.М. Колот [2], D. Koruscinska & E. Krynska (2016), І.Д. Котлярів, Г.Ю. Міщук, О.М. Поплавська, І.В. Терон [1], А. Trebilcock (2011) [13] та інші. Дослідження за означеними напрямками наукового пошуку з урахуванням особливостей формату соціально-трудова відносин, притаман-

них ринку праці сільського населення проводили вчені В.В. Бойко, О.М. Бородіна, О.Г. Булавка, Т.Г. Васильців, І.Ф. Гнибіденко, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.А. Мамчур, О.М. Могильний, А.В. Молдаван, П.Т. Саблук, В.А. Ткачук, О.Г. Шпикуляк, І.Б. Яцків та інші. Отримані ними результати викладено, зокрема, в публікаціях [3—12]. Водночас, враховуючи багатогранність проблеми, та з огляду на активізацію процесів нормативно-правового урегулювання відносин, що стосуються суб'єктів сфери праці та зайнятості сільського населення, вона потребує подальших досліджень з акцентуванням уваги на окремих її аспектах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення проблемних аспектів у сфері праці та зайнятості сільського населення, окреслення ключових умов ефективності соціально-трудова відносин, та визначення пріоритетних напрямів і заходів державної політики, які сприятимуть активізації процесів модернізації соціально-трудова відносин та сфери зайнятості сільського населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток як світової господарської системи загалом, так і економіки кожної країни характеризується технологічними зрушеннями, масштабним запровадженням інновацій у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Їх вплив обумовлює зміни в характері та змісті праці, можливих формах і способах її організації. З цих причин чи не найбільш докорінних перетворень зазнає система соціально-трудова відносин, яка відображає взаємодію між основними суб'єктами: державою, роботодавцем (або роботодавцями чи об'єднаннями роботодавців), профспілками та працівниками [13]. Водночас їх глибинна сутність не зводиться до статичної інтерпретації договору між працівником та роботодавцем, а відображає сукупність взаємозв'язків між вміннями, навичками, цінностями та отримуваними завдяки роботі можливостями. Адже зокрема заробітна плата та інші економічні вигоди для працівників представляють не лише їх поточний дохід, але й потенціал для економічного зростання та можливості комфортного життя протягом активного життя та після виходу на пенсію [14].

Дедало очевидніше, що можливість вітчизняної моделі економічного розвитку, яка ґрунтується на низькій продуктивності факторів виробництва та політиці дешевої робочої сили уже вичерпано. За висновками експертів Світового банку, у разі збереження теперішніх темпів зростання української економіки потрібно буде

Таблиця 1. Зайнятість населення сільської місцевості за видами економічної діяльності та статусом зайнятості в 2014–2018 рр., %

	Зайняте населення у віці 15-70 років		У тому числі працювали на підприємствах			
	усього	з нього неформально зайняте	формального сектору			неформального сектору
			усього	формальна зайнятість	неформальна зайнятість	
2014	100,00	43,4	65,9	56,6	9,3	34,1
2016	100,00	40,6	68,8	59,4	9,4	31,2
2018	100,00	38,2	69,4	61,8	7,6	30,6
у тому числі за видами екон. діяльн.						
с-г., лісове, рибне						
2014	100,0	71,8	33,0	28,4	4,7	67,0
2016	100,0	66,6	37,8	33,4	4,4	62,2
2018	100,0	66,2	38,4	33,9	4,5	61,6
промисловість						
2014	100,0	15,7	96,2	84,2	11,5	3,8
2016	100,0	14,0	96,8	86,1	10,9	3,2
2018	100,0	12,6	96,3	87,0	9,3	3,7
будівництво						
2014	100,0	78,10	49,1	21,1	28,4	50,9
2016	100,0	74,8	63,4	25,1	38,3	36,6
2018	100,0	68,9	58,6	30,6	27,7	41,4
Опт. та роздр торг., ремонт автогр. засобів						
2014	100,0	37,2	93,8	63,01	31,0	6,2
2016	100,0	33,3	93,8	66,95	27,1	6,2
2018	100,0	23,7	93,8	76,68	17,2	6,2
Тимч. розміщ. й організація харчування						
2014	100,0	33,0	100	67	33,6	0
2016	100,0	28,2	100	71,4	27,8	0
2018	100,0	24,0	96,2	78	20,5	3,8
інші види економ. діяльн.						
2014	100,0	7,4	94,6	92,5	2,0	5,4
2016	100,0	8,8	93,0	91,3	1,7	7,0
2018	100,0	8,7	92,4	91,1	1,2	7,6

Джерело: розраховано за даними [16, с.106; 17].

майже сто років для досягнення рівня ВВП на душу населення, який склався в Німеччині, та майже 50 років, щоб досягнути показника Польщі. Досягнення динамічного, тривалого і більш якісного росту потребує усунення обмежень, які стримують реалізацію економічного потенціалу [15, с. 5–6]. Одним із найбільш вагомим серед них є значною мірою деструктивний характер соціально-трудових відносин.

Особливо актуальною така проблема є для сільських територій, де здійснені в ході проведення аграрної реформи інституційні перетворення обумовили істотну трансформацію сфери праці, наслідками якої стало вивільнення працівників сільського господарства із сфери формальної зайнятості, зниження рівня і якості життя сільського населення, формування маргінальних груп сільського соціуму, деградація сільської поселенської мережі. Із формуванням на ринкових засадах нових соціально-трудових відносин відбулось звуження сфери застосування найманої праці; дедалі більшу роль у відносинах між найманим працівником і роботодавцем (а отже, і формуванні доходів) стали відігравати умови договірного співробітництва. Так, із загальної чисельності зайнятого в 2018 р. населення сільської місцевості (5,1 млн осіб) за наймом працювали 69,0%, з них неформально зайнятими були 14,4%. Водночас із 1,6 млн працюючих не за наймом, 91,0 % належать до неформально зайнятих (розраховано за даними [16, с. 100]). І хоча упродовж останніх 5 років дещо покращилась ситуація

щодо нормативно-правового врегулювання форм трудових відносин, однак у статусі неформально зайнятих у 2018 р. продовжувало працювати 66,2 % сільського населення, зайнятого в сільському, лісовому, рибному господарстві; 68,9 % — у будівництві; 23,7 % — в оптовій, роздрібній торгівлі та ремонті транспортних засобів; 24,0 — у тимчасовому розміщенні й організації харчування (табл. 1).

Негативний вплив стану й характеру соціально-трудових відносин на розвиток сільських територій, що проявляється в показниках професійно-кваліфікаційної незбалансованості та галузевої деформованості ринку праці й супроводжується домінуванням економічних інтересів роботодавців над інтересами найманих працівників, розцінюється як загроза соціальній компоненті безпеки України [5, с. 128–66].

Ключовими проблемами в сфері праці та зайнятості сільського населення, які визначають потребу на напрям модернізації соціально-трудових відносин є: високий рівень неформальної зайнятості сільського населення; посилення асиметрії між доходами від праці та доходами на капітал; невідповідність складових освітньої й професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів потребам ринку праці потребам ринку праці; трудова бідність освічених і кваліфікованих категорій сільського населення (рис. 1).

Реалізація завдань та напрямів модернізації соціально-трудових відносин і сфери зайнятості сільського на-

Рис. 1. Ключові проблеми в сфері праці та зайнятості сільського населення, які визначають потребу на напрями модернізації соціально-трудових відносин

Джерело: авторська розробка на основі узагальнення результатів дослідження.

селення повинна забезпечити вирішення (послаблення дії) ключових проблем існуючої моделі економічного розвитку:

- високого рівня сегментування ринку праці, що проявляється в неоднорідності кадрового складу суб'єктів господарювання стосовно правового статусу (офіційно працевлаштовані працівники і неформально зайняті; самозайняті та наймані працівники); такі особливості сільського ринку праці, з одного боку, ускладнюють можливості для солідарного відстоювання працівниками інтересів стосовно умов праці та її оплати, з іншого — не спонукають бізнес до налагодження соціального діалогу й запровадження засад соціальної відповідальності;

- загрозливих, з огляду перспектив соціальної стабільності, масштабів поглиблення диференціації сільського населення за доходами та розширення зон та профілів бідності працюючого населення, значну частку якого становлять освічені та висококваліфіковані особи;

- нівелювання ролі організації й нормування праці, як важливих у минулому інструментів державної політики;

- зростання залежності рівня і структури доходів не тільки від кваліфікації, професійних компетенцій і продуктивності праці зайнятих, але й також — від технічного, технологічного, інформаційного забезпечення суб'єктів господарювання;

- високих поточних та перспективних ризиків дефіциту робочої сили, що пов'язані з масштабами зовнішньої трудової міграції; за окремими експертними оцінками, чисельність мігрантів із села сягає близько 36% економічно активного населення [18].

- характеру мотивації значної частини населення, що пов'язана з реалізацією стратегії виживання чи бодай збереження досягнутого рівня добробуту, що слабо корелює з необхідністю модернізації моделі територіального розвитку;

Рис. 2. Ключові умови ефективності соціально-трудових відносин

Джерело: авторська розробка на основі узагальнення результатів дослідження.

— поглиблення дисбалансів у професійно-кваліфікаційній, галузевій, освітній структурі попиту і пропозиції робочої сили; при цьому ані система вищої професійної освіти, ані сільської професійно-технічної наразі не зуміли адаптуватись до потреб ринку праці;

— деструктивних наслідків політики не запобігання можливостям "оптимізації" витрат на заробітну плату, мінімізації соціальної відповідальності;

— масштабів потреби надання державної соціальної підтримки категоріям зайнятого населення та членам їх сімей;

— загострення для національної економіки загалом і, зокрема, її агропродовольчої сфери, поточних і потенційних ризиків, зумовлених синергічним ефектом поєднання переважно сировинної експортно орієнтованої розвитку АПК та моделі "дешевої робочої сили";

— перспективи поширення, як унаслідок активних заходів з боку держави щодо детінізації зайнятості, так і технологічних змін у сфері виробництва та послуг, легальних форм нестандартної зайнятості (аутсорсинг, фрілансінг, аутстафінг, краудсорсинг) та гнучких форм зайнятості; правова неврегульованість нових відносин у сфері праці і формування доходів, за існуючої незначної дієздатності профспілок, сприятиме утвердженню прекарності трудових умов;

— розширення спектру ризиків домогосподарств у сфері формування їх доходів і сукупних ресурсів: почастішання фактів дискримінації роботодавцями працівників у питаннях офіційного працевлаштування осіб, старших 55 років та, особливо, передпенсійного віку.

Динаміка процесів модернізації соціально-трудових відносин визначатиметься успішністю забезпечення ключових умов їх ефективності (рис. 2).

Позитивні ефекти впливу модернізації соціально-трудових відносин на кон'юнктуру сільського ринку праці та зростання доходів економічно активного населення будуть відчутними з часом, по мірі збалансування попиту і пропозиції робочої сили, збільшення питомої ваги зайнятих у формальному секторі економіки. Однак наявна криза в галузях сільської економіки, поява на селі широкомасштабного безробіття в його різних нестандартних формах зумовлюють необхідність термінової розробки заходів із регулювання ринку праці на селі, формування відповідної йому інфраструктури, вироблення політики сприяння зайнятості сільського населення [6, с.11]. У такому контексті пріоритетними напрямками та заходами державної політики, які сприятимуть активізації процесів модернізації соціально-трудових відносин та сфери зайнятості сільського населення вважаємо такі.

1. Запровадження ефективних інструментів підтримки малих сільськогосподарських виробників та форм їх об'єднань, що забезпечуватимуть можливості доступу до кредитних ресурсів, а також сучасних знань і технологій шляхом надання таким суб'єктам діяльності часткових (на умовах дольової участі держави і реципієнтів) кредитних гарантій під отримання позик; грантової підтримки; субсидування; гарантування системних ризиків; участі в програмах наукового супроводу та консультативної підтримки системи дорадництва.

2. Запровадження взаємовигідних стимулів для налагодження партнерських відносин між Державною службою зайнятості та приватними кадровими агентствами з перспективою формування консолідованої бази даних про вакансії ринку праці та попит на працівників. Нині приватні структури, що займаються пошуком роботи мають відчутні конкурентні переваги в підборі персоналу для роботодавців, які уникають обтяженості проблемами легального працевлаштування та (чи) офіційної виплати усєї суми пропонуваного розміру заробітної плати, а також інших передбачених законодавством зобов'язань по відношенню до найманого працівника.

3. Задіяння механізмів долучення до виконання умов тристоронньої Генеральної угоди про регулювання

основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019—2021 роки, підписаної 14 травня 2019 року між профспілками, Урядом і роботодавцями, усіх суб'єктів господарювання та організацій, що сприятиме активізації соціального діалогу, масовості становлення соціально відповідального бізнесу, зміцненню соціального партнерства сторін.

4. Включення в Галузеві угоди положень з визначенням у структурі собівартості виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції частки витрат на оплату праці.

5. Запровадження засад солідарної відповідальності в сфері аграрної професійно-технічної освіти держави та агрохолдингових структур у зонах їх присутності на сільських територіях з визначенням чітких фінансово-інвестиційних умов і зобов'язань сторін з підготовки сучасних кваліфікованих кадрів для агропромислового виробництва.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Структурні зміни в світовій економіці, новітні безпекові виклики настійливо спонукають до невідкладного формування ефективної моделі соціально-трудових відносин. Необхідність її модернізації дедалі більш відчутно даватиметься взнаки в сфері праці та зайнятості сільського населення, яка зазнаватиме істотного тиску внаслідок подальшої інтеграції вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції в глобальні агропродовольчі мережі та ланцюги доданої вартості. Деформованість ринку праці села, висока частка неформального сегменту зайнятості сільського населення, особливої її аграрної складової, свідчає про неефективність використання людського капіталу сільських територій, разом із тим посилюють прекарний характер соціально-трудових відносин, призводять до зменшення рівня соціальної відповідальності суб'єктів господарської діяльності, "ерозії" соціального капіталу. Динаміка конструктивних перетворень у соціально-трудовій сфері обумовлюватиметься впливом поглиблення поляризації між неефективною та архаїчною структурою зайнятості сільського населення в переважно низькопродуктивних особистих селянських господарствах та інноваційним її характером у сегменті високоінтенсивних агрохолдингових структурах. Зважаючи на багатоплановість проблеми соціально-трудових відносин та зайнятості сільського населення, їх модернізація вимагає невідкладної реалізації конкретних заходів державної політики, спрямованих на сприяння зростанню продуктивної зайнятості, збалансування професійно-кваліфікаційної структури місцевого ринку праці, налагодження й активізацію соціального діалогу стейкхолдерів. Перспективу подальших наукових розвідок у досліджуваному напрямі вбачаємо у необхідності вивчення впливу інституційних перетворень, пов'язаних, зокрема, із очікуваним запровадженням ринку землі, а також прийняттям нового Трудового кодексу, на зміну якості соціально-трудових відносин і сфери зайнятості сільського населення.

Література:

1. Терон І.В. Модернізація соціально-трудових відносин: сценарії, пріоритети, ефекти. 2013. № 7—8 (1). С. 97—100.
2. Колот А.М., Гнибіденко І.Ф., Герасименко О.О. та ін. Соціально-трудові відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку; за наук. ред. А.М. Колота, І.Ф. Гнибіденка Київ: КНЕУ, 2015. 336 с.
3. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь; за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. Київ, 2018. 152 с.
4. Зрушення у сфері економічної активності сільського населення та його зайнятості. Трансформація

сільського розселення в Україні: кол. моногр. / за ред. Т.А. Заяць. Київ, 2017. С. 111—130.

5. Критичний аналіз проблем соціально-трудової сфери сільських територій. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: [монографія] / За ред. д. е. н., проф. Т.Г. Васильціва, к. е. н., доц. В.В. Бойка. Львів: Ліга-Прес, 2016. С. 128—156.

6. Ткачук В.А. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 6—12.

7. Гнибіденко І.Ф., Руснак А.Д. Трансформація ринку праці на селі: перспективи оптимізації неформальної зайнятості сільського населення. Економіка України. 2014. № 4. С. 83—93.

8. Булавка О.Г., Капінус М.Р. Шляхи підвищення життєвого рівня сільського населення. Економіка АПК. 2015. № 9. С. 75—82.

9. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення. Економіка АПК. 2013. № 12. С. 5—12.

10. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Економіка АПК. 2013. № 7. С. 5—21.

11. Yatsiv I. Formation of social responsibility of large agricultural land users in Ukraine. Economic Annals-XXI. № 168 (11—12). — P. 48—52. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-10>

12. Малік М.І., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. Економіка АПК. — 2017. № 12. С. 5—13.

13. Trebilcock, A. (2011) Labour Relations and Human Resources Management: An Overview. Geneva: ILO available online at www.ilo.org/iloenc/part (дата звернення: 22.01. 2020).

14. Bercu A. & Voda A. I. (2017). Labor Relations: Contemporary Issues in Human Resource Management. Issues of Human Resource Management. Doi:10.5772/intechopen.6862. Retrieved from: <https://www.intechopen.com/books/issues-of-human-resource-management/labor-relations-contemporary-issues-in-human-resource-management> (дата звернення: 22.01. 2020).

15. Ukraine Growth Study Final Document: Faster, Lasting and Kinder (English). Washington, D.C.: World Bank Group. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/543041554211825812/Ukraine-Growth-Study-Final-Documents-Faster-Lasting-and-Kinder> (дата звернення: 29.10. 2019).

16. Економічна активність населення України 2018: Статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2019. 205 с.

17. Економічна активність населення України. Статистичні збірники за відповідні роки. — Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ean_zb.htm (дата звернення: 11.02. 2020).

18. Україні радять зупинити підвищення зарплат до завершення реформ. — Режим доступу: <https://nday.te.ua/ukrajini-radyat-zupynyty-pidvyschennya-zarplat-do-zavershennya-reform/> (дата звернення: 22.07.2019).

References:

1. Teron, I. V. (2013), "Modernization of social-labor relations: scenarios, priorities, effects", *Ekonomichnyy chasopys— XXI*, vol. 7—8 (1), pp. 97—100.

2. Kolot, A. M. Gnybidenko, I. F. and Gerasimenko, O. O. (2015), *Sotsial'no-trudovi vidnosyny zaunyatosti: suchasni tendentsiyi, vyklyky, shlyakhy rozvytku [Social-labour relations of employment: current trends, challenges, development paths]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Borodina, O. M. and Shubravs'ka, O. V. (2018), *Ahrarnyy i sil's'kyu rozvytok dlya zrostannya ta onovlennya ukrajins'koy ekonomiky: naukova dopovid' [Agricultural*

and rural development for advancement and renewal of the Ukrainian economy: scientific], Kyiv, Ukraine.

4. Zayats', T. A. (2017), *Zrushennya u sferi ekonomichnoyi aktyvnosti sil's'koho naselennya ta yoho zaunyatosti Transformatsiya sil's'koho rozselennya v Ukrayini [Shifts in the fields of economic activity of the rural population and its employment. Transformation of rural settlement in Ukraine]*, Kyiv, Ukraine, pp. 111—130.

5. Vasyl'tsiv, T. H. and Boyko, V. V. (2016), *Krytychnyy analiz problem sotsial'no-trudovoyi sfery sil's'kykh terytoriy. Napryamy ta zasoby rozvytku sil's'kykh terytoriy v konteksti zmitsnennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [A critical analysis of the problems of the social and labour sphere of rural. Directions and means of rural development in the context of strengthening the socio-economic security of Ukraine]*, Liha-Pres, L'viv, Ukraine, pp. 128—156.

6. Tkachuk, V. A. (2019), "Current state and development trends of the agrarian labour market", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 6—12.

7. Hnybidenko, I. F. and Rusnak, A. D. (2014), "Transformation of the rural labour market: prospects for optimization of the informal employment of the rural population", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 4, pp. 89—93.

8. Bulavka, O. H. and Kapinus, M. R. (2015), "Approaches to raise the living standards of the rural population", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 6—12.

9. Mohyl'nyy, O. M. (2013), "Agrarian labour market: functional features and their socioeconomic consequences for the population", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—12.

10. Lupenko, Y. O. and Kropyvko, M. F. (2013), "Agroholdings in Ukraine and strengthening of social orientation of their activity", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—12.

11. Yatsiv, I. (2011), "Formation of social responsibility of large agricultural land users in Ukraine", *Economic Annals-XXI*, vol. 168 (11—12), pp. 48—52. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-10>

12. Malik, M. Y. Mamchur, V. A. and Shpykulyak, O. H. (2017), "The institutional environment and social responsibility formation of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—13.

13. Trebilcock, A. (2011), *Labour Relations and Human Resources Management: An Overview*, Geneva: ILO, available online at www.ilo.org/iloenc/part (Accessed 11 February 2020).

14. Bercu, A. and Voda, A. I. (2017), "Labor Relations: Contemporary Issues in Human Resource Management", *Issues of Human Resource Management*. Doi:10.5772/intechopen.68625, available at: <https://www.intechopen.com/books/issues-of-human-resource-management/labor-relations-contemporary-issues-in-human-resource-management> (Accessed 11 February 2020).

15. World Bank Group (2019), "Ukraine Growth Study Final Document: Faster, Lasting and Kinder (English)", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/543041554211825812/Ukraine-Growth-Study-Final-Documents-Faster-Lasting-and-Kinder> (Accessed 11 February 2020).

16. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Ekonomichna aktyvnist' naseleennya Ukrayiny 2018. Statystychnyy zbirnyk [Economic Activity of Population in Ukraine 2018, Statistical Publication]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

17. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Economic Activity of Population in Ukraine. Statistical collections for the relevant years", available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ean_zb.htm (Accessed 11 February 2020).

18. Nday (2019), "Ukraine is advised to stop raising wages until reforms are completed", available at: <https://nday.te.ua/ukrajini-radyat-zupynyty-pidvyschennya-zarplat-do-zavershennya-reform/> (Accessed 11 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.